

*Дмитрієва Світлана Михайлівна,
Грибан Анатолій Русланович
Житомирський державний
університет імені Івана Франка,
м. Житомир*

ПРИЧИНИ ТА ПРОЯВИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ, ШЛЯХИ ЇЇ ПОПЕРЕДЖЕННЯ І ПОДОЛАННЯ

Період підліткового віку є одним із основних в процесі формування особистості, адже в цей віковий період школярі вибудовують власну модель поведінки, набираються життєвого досвіду, обирають моральні орієнтири. Між підлітком, у якого формуються власні принципи та моделі поведінки, та суспільством, котре диктує підліткові чіткі моральні та соціальні норми (які протягом історичного розвитку змінюються та розвиваються), може виникнути соціальний конфлікт. Це може призвести до виникнення у підлітка поведінки, яка протирічить суспільним, правовим та моральним нормам/правилам. Така поведінка називається девіантною.

Проблема девіантної поведінки розглядалась західними науковцями, які на зламі XIX та XX ст. досліджували питання причин та обставин виникнення асоціальної поведінки. Серед них слід виділити біолога Р. Шелдона, соціологів Р. Мертона та Е. Дюркгайма та психолога З. Фрейда. Саме дані дослідники виділили окремим терміном «девіантну поведінку» як соціальне явище. На зламі XX та XXI століття світова наука знову повернулася до питання девіантної поведінки, тепер це явище досліджується повноцінно не лише як фізіологічна патологія, а й як правова проблема, однак це не перекреслює її психологічний та соціологічні аспекти. На сучасному етапі розвитку науки дослідженням даної проблеми займаються Н.Ю. Максимова, К.Л. Мілютіна, Т. Г. Візель, Л.Б. Шнейдер, Е.І. Головаха та ін..

Метою нашого дослідження є виділення причин виникнення девіантної поведінки у підлітковому віці, форм її прояву та визначення шляхів її попередження і подолання.

Проблема девіантної поведінки розглядається з позицій трьох напрямів науки: біологічного, психологічного та соціологічного. З позицій першого напрямку девіація поведінки розглядається через особливості пристосування до зовнішнього середовища індивіда з певним типом біологічної будови тіла. Прихильниками даного напрямку були Ч. Ломброзо та В. Шелдон. Психологічний напрям розглядає девіацію поведінки як форму зовнішнього відображення психічних особливостей особистості (порушення розвитку особистості, підліткова криза тощо). Прихильниками даного напрямку були В. Мухіна, Л. Шнейдер, А. Петровський та ін. Соціологічний напрям розглядає девіацію поведінки через соціальну дезадаптацію особистості, яка трактується через «теорію аномії» Е. Дюркгейма [7].

Єдиної класифікації проявів відхилень поведінки не існує. Існує декілька основних класифікацій поведінкових відхилень:

1. Позитивна, негативна, соціально-нейтральна девіантна поведінка (за Ю.А. Клейбергом) [1].
2. Залежно від «соціального масштабу» порушень, за значимістю наслідків, за суб'єктом, за об'єктом, за тривалістю, за типом порушень (за Я.І. Гілінським) [3].
3. Асоціальна, антисоціальна, аутодеструктивна поведінка (за О.В. Змановською) [4].
4. Міжнародна класифікація хвороб 10-го перегляду (МКХ-10).
5. Конформізм, інновація, ритуалізм, ретреатизм, бунт (за Р. Мертоном) [7].

Проявами девіантної поведінки можуть бути: злочини, тероризм, корупція, наркоманія, пияцтво та алкоголізм, самогубство, відхилення в сфері сексуальної поведінки (проституція, гомосексуалізм), інші порушення та відхилення здоров'я і психіки девіанта [5].

Стрімкий психічний розвиток у підлітковому віці призводить до зміни типу поведінки в цей період життя. Психологічні процеси, які супроводжують підлітковий вік, та перебудова механізмів соціального контролю не спричиняють формування девіантної поведінки, однак за несприятливих умов вони можуть стати підґрунтям для виникнення девіації. Таким чином, особа може стати «важким підлітком», котрий не здатний адаптуватися до нових умов життя. В залежності від рівня дезадаптації підлітків можна поділити на такі групи:

1. Підлітки з несформованими особистісними структурами, низьким рівнем моральних уявлень (педагогічна занедбаність).
2. Підлітки з особливостями розвитку психічної діяльності, які перешкоджають педагогічним впливам.
3. Підлітки, які піддавалися невмілим виховним діям, що спричинило опір вчителю чи батькам.
4. Підлітки із функціональними новоутвореннями особистості, які впливають на опір педагогічному впливу (важковиховувані підлітки) [6].

Для розв'язання завдань нашого дослідження були використані наступні методики: методика оцінки рівня нервово-психічної стійкості індивіда В.А. Бодальова для виявлення початкових передзахворювальних ознак порушень особистості, а також оцінки вірогідності їх розвитку і прояву в поведінці й діяльності людини; методика діагностики особистісної агресивності і конфліктності Є.І. Ільїна та П.А. Ковальова, методика дослідження вольової саморегуляції А.В. Зверкова та Е.В. Ейдмана; методика дослідження суб'єктивного контролю Дж. Роттера (модифікація Е.Ф. Бажина).

Дослідження було спрямоване на виявлення психологічних особливостей підлітків, у яких вже були простежені прояви девіації поведінки. Додатковою особливістю даного дослідження став порівняльний аналіз психологічних особливостей підлітків із девіацією поведінки, котрі є учасниками постійного навчально-виховного процесу за християнськими принципами в ЗОСШ

«Всесвіт» м. Житомира, та учасників салезіянського «ораторіума», метою якого є виховання «вуличних дітей».

Емпіричне дослідження за методикою оцінки рівня нервово-психічної стійкості індивіда дозволило отримати наступні результати: 20% респондентів продемонстрували високий рівень нервово-психічної стійкості, а у 80% респондентів виявлено низький рівень розвитку даного показника, що свідчить про несформованість ідеалів поведінки та схильність до зовнішніх впливів на неї. Показники неврівноваженості у всіх респондентів є в межах норми.

Дослідження рівня агресивності та конфліктності дозволило виявити підвищений рівень узагальненого показника конфліктності за шкалами безкомпромісності, запальності, уразливості, підозрливості у 75% опитаних, що можна пов'язати із прагненням захисту власних позицій в оточенні. Був виявлений також низький рівень негативної агресивності за шкалами нетерпимості до думки інших і мстивості у більшості досліджуваних (82%) і високий рівень позитивної агресивності за шкалами наступальності (напористості), непоступливості (71%). Два останні показники свідчать про можливі прояви позитивної девіації поведінки, яка не несе загрозу соціуму чи індивіду.

В плані контролю власної поведінки, то 88% респондентів є емоційно зрілими, наполегливими у своїх діях, які вони здатні повноцінно контролювати, лише 12% респондентів проявили низький рівень стійкості та самовладдя, що може призвести до негативних наслідків дій у стані емоційної збудженості через відсутність контролю за власними діями.

Проблема девіантної поведінки і коригування відхилень поведінки потребує комплексного вирішення і повноцінного коригування. Саме тому особлива увага зверталась на пошук різних форм корекції відхилень поведінки. Важливе значення для корекції девіантних підлітків має створення сприятливого соціального оточення, що підтверджує 150-річний досвід виховання «вуличних» дітей в європейській системі салезіянських «ораторіумів». Перевиховання в

даних закладах здійснюється шляхом створення позитивного і правильного соціального оточення внаслідок самостійних дій вихованців. Дана система виховання базується на 3-х основах: віра-праця-спорт, де підлітки отримують можливість виконувати суспільно-корисні справи, які створюють нові соціально-моральні ідеали в особистості.

Основним завданням боротьби із проявами девіантної поведінки у підлітків має стати не сам факт конкретних заходів і способів усунення проявів девіації поведінки, а їх профілактика задля унеможливлення утворення відхилень поведінки. Складовими вдалого профілактичного впливу на підлітків є:

1. Створення сприятливих соціально-економічних та культурних умов розвитку підлітка.
2. Співпраця із родиною та корекція родинного виховання (за потребою).
3. Реалізація виховних функцій загальноосвітніх закладів.
4. Забезпечення повноцінного розвитку підлітків (за інтересами та можливостями).
5. Пропаганда суспільно-корисних справ у вільний час.
6. Проведення заходів психолого-педагогічної підтримки.
7. Соціально-правова допомога підліткам [2].

Результати, отримані в ході даного дослідження, можуть бути використані в процесі практичної роботи сучасних вчителів, психологів та людей, які займаються вихованням важких підлітків.

Список використаних джерел

1. Бондарчук О. І. Психологія девіантної поведінки: курс лекцій. К.: МАУП, 2006. 88 с.
2. Візель Т.Г. Девіантна поведінка підлітків: теорії та експерименти. Тула, 2007. 341 с.

3. Гілінський Я.І. Девіантологія: соціологія злочинності, наркотизму, проституції, самогубств та інших «відхилень». СПб.: Юрид. Центр Пресс, 2004. 520 с.
4. Змановська Є. В. Девіантологія: (Психологія поведінки, що відхиляється): Навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів. М.: Видавничий центр «Академія», 2003. 288 с.
5. Комлев Ю.Ю. Соціологія девіантної поведінки: Навчальний посібник. За заг. ред. Ю.Ю. Комлева. Казань, 2006. 222 с.
6. Максимова Н.Ю., Мілютіна К.Л., Піскун В.М. Основи дитячої патопсихології: навч. посібник. К. : Перун, 1996. 464 с.
7. Смелзер Дж. Н. Соціологія. М.: Феникс, 1998. 688 с.